

Quranın Hərtərəfli olmaq baxımından möcüzə olması

Elçin Əliyev¹

Abstrakt

Qarşınyzdakı elmi əsər, Quranın möcüzəvi bir kitab olduğunu sübut etmək, eyni zamanda insanları Quranın zənginliklər ilə dolu olan mənalari ilə yaxından tanış etmək məqsədi ilə ərsəyə gətirilmişdir.

Bu yazıda əsasən vahid bir hədəfə tərəf addım atılır. Belə ki, Quran ayələrinin əhatəli olması haqqında danışılaraq, bu müqəddəs kitabın möcüzəvi bir kitab olması haqqında məlumat verilir. Yazının bu hissəsindən məqsəd budur ki, Quranın bir mövzu haqqında yox, çox sayda mövzular barədə məlumat verən bir kitab olduğu sübut olunsun. Yəni Quranda yalnız islam şəriətinə aid olan mövzulardan yox, bəlkə əxlaq, məntiq, tarix, tibb, hekayə, nəsihət, sosiologiya, ailə davranışları, yaradılış və bir çox fərqli mövzular haqqında danışılır.

Quran ilə yaxından tanış olmayan insanlar və ya bəzi İslam düşmənləri, Quranda danışılan tarixi hadisələrin uydurma olduğunu iddia edirlər. Bu elmi işdə onların iddiasının yanlış olduğu sübut olunur.

Açar kəlmələr: Quran, möcüzə, əhatəlilik, hərtərəfli

¹ - İslam araşdırmaları fakültəsinin məzunu, Hikmət və Dinlərarası Araşdırma İnstitutu, Əl-Mustafa Beynəlxalq Virtual Universiteti, Qum, İran

Giriş

Quranın möcüzəvi bir kitab olduğu barədə fərqli dillərdə və çox sayda kitablar yazılıb. Həmin kitablarda Quranın bir çox möcüzələri barədə kifayət qədər məlumatlar var. Bunu nəzərə alaraq, həmin kitabların mövzusu olan möcüzələrinin bəzisinə işarə edib, daha sonra əsas mövzumuza keçəcəyik.

İndiyə qədər, Quran ayələri arasında ziddiyyətin olmaması, Quranı gətirənin (peyğəmbər) Ümmi (Təhsil almayıb) olması, Quranın Fəsaḥət və Bəlağəti, onun səlislilik və ritorika, İfadə üslubu, əsaslandırma üsulu, qeybi xəbərləri, elmi xəbərləri, ədəbi möcüzəsi və bu müqəddəs kitabın təhrif olunmamaq baxımından möcüzə olması kimi çox sayda möcüzəvi cəhətləri əsas tutularaq, fərqli dillərdə kitablar yazılıb.

Biz isə bu elmi işdə Quranın fərqli və yeni bir xüsusiyyətini araşdırıb, onun möcüzəvi bir kitab olduğunu sübut edəcəyik. Təbii ki, Quran Allahın bəndələri üçün göndərdiyi sonuncu kitabıdır və bu kitab qiyamətə qədər insanlara nümunə olacaq. Bu baxımdan da, qiyamətə qədər Quranın daha fərqli və yeni möcüzəvi cəhətləri aşkar olunacaq.

Ümid edirəm ki, bu elmi iş Quranla daha yaxından tanış olmağa bir vəsilə olacaq və gün keçdikcə qəlbimiz Quran nuru ilə daha da işıqlı olacaq.

Quran insanları doğru yola dəvət etmək üçün nazil olan bir kitab olmasına baxmayaraq, bu kitabda şəriət qanunlarından başqa, digər mövzular barədə də kifayət qədər ayələr var.

Əgər Quranın ayə və surələrini diqqətlə oxusaq, çox sayda və fərqli mövzularda faydalı məlumatlara rast gələ bilərik. Belə ki, əgər Quranın bütün ayələrini oxusaq, görərik ki, orada yalnız şəriət ayələri yox, fərqli mövzularda da ayələr var.

Misal üçün ayələrə diqqət etsək, görərik ki, orada islam əxlaqı, irfan, rəhbərlik mövzusu, elmi həqiqətlər, iqtisadiyyat, səyahət, astronomiya, təlim-tərbiyə, turizm, ailə və bu kimi bir çox faydalı mövzular haqqında da ayələr var.

Quranda fərqli mövzuların olması, bu müqəddəs kitabın yorucu bir kitab olmadığını sübut edir. Çünki Quranda olan bu incəlik və fərqli mövzular, oxucuların yorulmamasına səbəb olur.

Quranın bu xüsusiyyətə malik olması, onun qeyri adi, möcüzəvi və Allah tərəfindən göndərilmiş bir kitab olduğunu bir daha sübut edilir.

Quranın Hərtərəfli olmaq baxımından möcüzə olması

İslam Peyğəmbərinə (s.ə) Allah tərəfindən nazil olan müqəddəs Quran kitabı, digər Peyğəmbərlərə (ə) göndərilən kitablardan üstün bir kitabdır. Peyğəmbərin (s.ə) möcüzələri içərisində ən böyük və önəmli möcüzə də, elə Qurandır. Bunun səbəbi isə Peyğəmbərin (s.ə) sonuncu Peyğəmbər olması və onun gətirdiyi dinin, qiyamətə qədər bütün insanlar üçün vahid bir din olmasıdır. Təbii ki, belə bir peyğəmbərin kitabı da digər səmavi kitablardan fərqi olmalıdır.

Ona görə də əgər Quranı digər səmavi kitablar ilə müqayisə etsək, Quranın həmin kitablardan üstünlüyünü açıq şəkildə görmək mümkün olar.

Belə ki, Qurandakı surələri diqqətlə müəliə etsək, görərik ki, uca yaradan Allah bu kitabda müxtəlif mövzulara aid həqiqətlərdən söz açır və bu vasitə ilə insanları həm maarifləndirir və həm də onları düz yola hidayət edir.

Baxmayaraq ki, Quran insanların doğru yola yönəlməsi üçün göndərilmiş səmavi kitabdır, amma bu kitabda fərqli mövzulara dair dəyərli məlumatlar və həqiqətlər də var. Belə ki, Quranda şəriət qanunlarından başqa, Əxlaq, İrfan, Təlim-tərbiyə, Ailə, İqtisadiyyat, Turizm, Elm və digər mövzulara aid ayələrə də rast gəlmək olar.

Quranın belə bir xüsusiyyətə malik olması, onun qeyri adi bir kitab olduğu, bəşər düşüncəsindən üstün bir düşüncə tərəfindən nazil olması və möcüzəvi bir kitab olduğunu sübut edir.

Aşağıda Quranın hərtərəfli bir kitab olmasına dair bəzi mövzuları, eləcə də onlara aid olan ayələri diqqətinizə çatdıracağıq.

Fiqh mövzusunə aid olan ayə və hədislər

Fiqhi ayələrə işarə etmədən öncə, yaxşı olar ki, “Fiqh” sözünün mənası ilə tanış olaq. Fiqh sözü ərəbköklü bir sözdür və şəriət, dini qanunlar və əhkamlar anlamını daşıyır. Deməli “Fiqhi ayələr” dedikdə, dini əhkamlar və qanunlar barədə olan ayələr nəzərdə tutulur.

Quranda çox sayda Fiqhi ayələr var və alimlərin baxışlarına görə o ayələrin sayı fərqlidir. Bəzi alimlərin fikrinə əsasən Quran ayələrinin dördüdə bir hissəsi Fiqhi ayələrdir. Bəzi alimlər isə Quran ayələrinin üçdə birinin Əhkam ayələri olduğunu bildirirlər.

Şiə alimlərinin çoxu bu qənaətdədir ki, Qurandakı Fiqhi ayələrin sayı 500 ayədir. Əlbəttə 500 ayə ilə kifayətlənib, Quranın digər ayələrinin şəriətə aid olmadığını da düşünmək yanlış olar.

Çünki ola bilər bir alimə görə müəyyən ayə şəriət qanunlarını sübut etmək üçün mənbə sayılmasın, amma digər alimin fikrinə və düşüncəsinə əsasən, həmin ayə hər hansı bir şəriət qanunu üçün dəlil hesab olsun. Bunu nəzərə alaraq bu qənaətə gəlirik ki, Qurandakı şəriət ayələrinin sayı ən azı 500 ayədir və alimlərin Fiqh elmində istifadə etdiyi qanunlar və düşüncələrini nəzərə alsaq, həmin ayələrin sayı qeyd olunan rəqəmdən daha çox ola bilər.

“Fiqh” sözü və Qurandakı şəriət ayələrinin ümumi sayı ilə tanış olduqdan sonra, aşağıda bəzi şəriət ayələrini nümunə olaraq gətiririk.

Təmizlik hər bir insanın vicdanı və fitrəti ilə uyğundur və ona görə də təmizliyi hər kəs bəyənir. Elə bir insan tapılmaz ki, təmizlik yerinə, çirkablığı sevmiş olsun. Paklıq və təmiz yaşam tərz, islam dininin əsas prinsiplərindən biridir. Əslində təmizlik və paklıq doğruluğun, mürdərlik isə batil və yanlışlığın rəmzidir. Elə buna görə də Allah insanların pak olmasına dəyər verir və paklığı sevir. İslamda paklığa verilən önəm barədə çox danışmaq olar, amma yazının uzanmaması üçün bu barədə bir neçə ayə və hədis gətirməklə kifayətlənirik.

(Ya Rəsulum!) Orada heç vaxt namaz qılma. İlk gündən binası təqva (Allahdan qorxub pis əməllərdən çəkinmək) üzərində qurulmuş məscid namaz qılmağına daha

layiqdir. Orada paklanmağı sevən insanlar vardır. Allah pak olanları (özlərini cismən təmizləyənləri, mənəvi qüsurlardan, çirkinliklərdən qorumağa çalışanları) sevər! ²

Ey iman gətirənlər! Namaza durduğunuz zaman üzünüzü və dirsəklərlə birlikdə (dirsəklərdən və ya dirsəklərə qədər) əllərinizi yuyun. (Yaş əlinizlə) başınızı və hər iki bəndə (oynağa) qədər ayaqlarınızı məsh edin. Əgər cünub (murdar) olmusunuzsa, qüsl edin (bədəninizi başdan ayağa qədər yuyub təmizləyin). Xəstələndiyiniz, səfərdə olduğunuz, ayaq yolundan gəldiyiniz və ya qadınlarla yaxınlıq etdiyiniz zaman su tapmasanız, pak torpaqla təyəmmüm edin, ondan üzünü və əllərinizi sürtün (paklığı niyyət edib əllərinizi bir dəfə torpağa sürtərək üzünüzü, bir dəfə də torpağa sürtərək əllərinizi məsh edin). Allah sizi çətinliyə salmaq istəməz, lakin O sizi pak, təmiz etmək və sizə olan nemətini tamamlamaq (artırmaq) istər ki, bəlkə, şükür edəsiniz! ³

O vaxt (Bədr vuruşunda) Öz tərəfindən (köməyindən) arxayınlıq əlaməti olaraq, Allah sizi xəfif bir uyğuya daldırmış, sizi (çirkədən-pasdan) təmizləmək (və ya dəstəmaz almaq), Şeytanın vəsvəəsini sizdən çıxartmaq, ürəklərinizi (qələbəyə inamla) doldurmaq və (quma batmasın deyə) ayaqlarınızın altını möhkəm etmək üçün göydən üstünü və yağı yağdırmışdı. ⁴

Öz Rəbbini uca tut! Libasını təmizlə! (Nəfsini günahlardan pak et!). ⁵

(Sizə oxunan) bu (kəlam) çox qiymətli Qurandır. (O, Allah dərgahında) qorunub saxlanılan bir Kitabdır (ləvhə-məhfuzdur, yaxud lülələnilib bükülmüş kağızlardır). Ona yalnız pak olanlar toxuna bilər! ⁶

Paklığa aid olan ayələri diqqətlə oxuyanda, başa düşürük ki, islamda iki növ paklıq var. Onlardan biri zahiri və cismi paklıq, digəri isə mənəvi və ruhi paklıqdır. İslam dini hər iki növ paklığa dəyər verir və insanın kamilliyə qovuşması üçün həm mənəvi, həm də cismi paklığa riayət etməyi önəmli hesab edir.

Həmçinin əgər maidə surəsinin 6-cı ayəsinə diqqət etsək, görürük ki, Allah ayədə insanları çətinliyə salmaq üçün yox, bəlkə onları pak və təmiz etmək, eləcə də onlara öz nemətini tamamlamaq üçün paklığa aid olan hökmləri bəyan edib. Yəni Allahın baxışına görə insanların ibadət zamanı cismi baxımından pak olması o qədər önəmlidir ki, paklanmaq üçün su tapılmasa belə, yenə də torpaq vasitəsi ilə təyəmmüm alıb, sonra ibadət etməyi vacib edir.

² Tövbə, 108.

³ Maidə, 6.

⁴ Ənfal, 11.

⁵ Muddəssir, 3-4.

⁶ Vaqiə, 77-79.

Belə başa düşülür ki, mənəvi paklığa yetişmək üçün, ilk olaraq cismi paklığa riayət etmək lazımdır.

Ənfal surəsinin 11-ci ayəsində isə yağışın pak edici olduğuna işarə edilir. Diqqət etsək, görürük ki, Allah yağışı yalnız cismi pak etmək üçün yox, bəlkə möminlərdən Şeytanın vəsvəsəsini uzaqlaşdırmaq və döyüş zamanı onların qəlbinə təskinlik bəxş etmək və ayaqlarının altını möhmək etmək üçün yağdırıb.

Vaqiə surəsinin 77-79-cu ayələrində isə Quranın əzəmətinə işarə edilir və bu əzəmətli kitaba təharətsiz və təmiz olmadan toxunmağın qadağan olunduğu bildirilir.

Yəni əgər insan təharətsiz olan halda Quranın yazılarına toxunarsa, günah işlətməmiş sayılır. Yazılara toxunmaq üçün dəstəmazlı olmaq şərtidir. Bu, ayənin zahirî mənasıdır və zahirî mənası da elə zahirî paklıq ilə əlaqədardır. Əlbəttə ayənin batini mənası da var. Batini mənası bundan ibarətdir ki, Quranın həqiqi mənasını yalnız peyğəmbər (s.ə), İmamlar (ə) və bəzi mənəvi cəhətdən pak olan insanlar anlaya və dərk edə bilər.

Paklığa aid olan ayələrin sayı yuxarıda qeyd olunan ayələrdən çox olsa da, bu ayələr ilə kifayətlənir və mövzuya aid olan hədisləri gətiririk.

Peyğəmbər (s.ə) buyurur: Cəbrail (ə) diş fırçalamaq haqqında mənə o qədər tövsiyə edərdi ki, gümana gəlmişdim artıq bu iş ümmətimə vacib buyurulacaqdır. ⁷

Peyğəmbər (s.ə) başqa bir hədisdə isə belə buyurur: Təmizlik imanın bir hissəsidir və iman insanı cənnətə aparar. ⁸

İmam Sadiq (ə) buyurur: Hər meyvənin bir zəhəri var, (ona görə də) əlinizə meyvə götürərkən (onu) yuyun və ya suya batırın. ⁹

Düşünürəm ki, qeyd olunan hədislər islamın təmizliyə verdiyi önəmi izah etmək üçün kifayət edir. Təbii ki, bu kimi hədislərin sayı çoxdur və bu sahədə araşdırma aparmaq istəyənlər, həmin hədislərə dini kitablarda rast gələ bilərlər. Ona görə də qeyd olunan hədislər ilə kifayətlənirik.

Namaza aid olan ayə və hədislər

Allaha təşəkkür borcumuzu yerinə yetirmək üçün ən gözəl vasitə namazdır. Əgər insan varlıq aləmini, eləcə də bütün canlıları yaradan qarşısında baş əyib, ona şükr və itaət etmək istəsə, bunu ən gözəl tərzdə namaz qılmaqla yerinə yetirə bilər. İslam

⁷ Biharul-Ənvar, c.2.səh.126.

⁸ Mustədrəkul-Vəsail, c.1.səh.101.

⁹ Üsul-Kafi, c.6.səh.350.həd.4.

dinində namaz o həddə önəmlidir ki, namaz qılmayan insanların imanında ciddi boşluq olduğu bildirilir. Yəni namaz qılmayan müsəlman Allaha, Peyğəmbərə (s), qiyamət gününə, cənnət və cəhənnəmə inansa da, onun bu inancında zəiflik və boşluq var. İslam Peyğəmbəri Həzrət Muhəmməd (s.ə) islamda namazın əhəmiyyəti barədə buyurur: Namaz dinin sütunudur. Əgər insanın namazı qəbul olarsa, başqa ibadətləri də qəbul olar, yox əgər namazı qəbul olmasa, digər əməlləri və ibadətləri də qəbul olmaz.¹⁰

Hədisə diqqət etək, görərik ki, Peyğəmbər (s.ə) açıq şəkildə namazı digər ibadətlərdən daha üstün hesab edir. Bu hədisi oxuyanda, iki mühim nöqtəni başa düşmək olur. İlk olaraq bunu anlayırıq ki, namaz dinin əsası və köküdür. Yəni hər bir şeyin kökü və əsası olduğu kimi, islam dininin də kökü var.

Misal üçün ağacın kökü var və onun kökü sağlam olmasa, budaq, yarpaq, meyvə, kölgə və digər faydalı xüsusiyyətləri aradan gedər. Ona görə də kökü zəif olan, və ya kökü çürümüş bir ağacın yaxın bir zamanda məhv olma ehtimalı olduğu kimi, namaz qılmayan və ya namazında səhlənkarlıq göstərən bir insanın imanı, inancı və xeyir işlərinin savabı da məhv olub, aradan getməsi bir reallıqdır. Yəni namaz qılmayan insanın “Müsəlmanam” deyib, buna arxayın olaraq, namazdan uzaq düşməsi, ona fayda verməz. Çünki namaz islamın köküdür.

Hədisdən başa düşdüyümüz ikinci mühim nöqtə isə budur ki, edilən ibadət və yaxşı əməllərin qəbul olma şərti, namaz qılmaq və qılınan namazı qəbul olma həddinə çatdırmaqdır. Yəni əgər ibadət və yaxşı əməllərimizin Allah tərəfindən qəbul olmasını istəsək, gərək namaz qılaq və qıldığımız namazın qəbul olma şərtlərinə riayət edək.

Başqa hədisdə isə Peyğəmbər (s.ə) belə buyurur: Allah qatında əməllər içərisində ən bəyənilər iş, namazı ilk vaxtında qılmaq, ata-anaya yaxşılıq etmək, daha sonra isə Allah yolunda cihad etməkdir.¹¹

Bu hədisə diqqət etsək, görərik ki, Peyğəmbər (s.ə) namazı ən dəyərli əməl kimi tanıtdırır. Yəni namazın Allah qatında o qədər dəyəri var ki, Peyğəmbər onu Ata-anaya yaxşılıq və Allah yolunda cihad etməkdən belə üstün hesab edir.

Həzrət Əli (ə) namazın əhəmiyyəti barədə buyurur: Əgər namaz qılan şəxs onun ilahi mərhəmətə necə məruz qaldığını bilsəydi, başını heç vaxt səcdədən qaldırmazdı.¹²

¹⁰ Vəsailuş-Şiə, c.3.səh.22.

¹¹ Nəhcül-Fəsahe, hədis 70.

¹² Gurrul-Hikəm, hədis 7592.

Düşünürəm ki, bu hədislər islam dininin namaza verdiyi dəyəri çatdırmaq üçün kifayət edir. Bunu nəzərə alaraq, mövzuya aid digər hədisləri gətirmirik və aşağıda namaz haqqında nazil olan ayələrə işarə edirik.

Uca və əzəmətli yaradanımız olan Allah, Quranın bir çox ayələrində dinin kökü olan namaz barədə söz açır və insanları namaz qılmağa dəvət edir. Həmin ayələrdən bir neçəsini nümunə olaraq gətiririk.

(Fərz, vacib) namazlara, (xüsusilə) orta namaza riayət (əməl) edin və Allaha itaət üçün ayağa qalxın (namaza durun).¹³

Əhlinə namaz qılmağı əmr et, özün də ona (namaza) səbrlə davam et (yaxud məişət çətinliklərinə döz). Biz səndən ruzi istəmirik, (əksinə) sənə ruzi verən Bizik. (Gözəl) aqibət təqva sahiblərinindir (müttəqilərinindir)!¹⁴

Günortadan gecənin qaranlığınadək namaz qıl. Sübh namazını da qıl. Çünki sübh namazı (gecə və gündüz mələkləri, həmçinin bir çox insan tərəfindən) müşahidə olunur.¹⁵

Halbuki onlara əmr edilmişdir ki, Allaha – dini yalnız Ona məxsus edərək, batildən haqqa (islama) dönərək – ibadət etsinlər, namaz qılıb zəkat versinlər. Doğru-düzgün din budur!¹⁶

Günahkarlar barəsində (və sonra həmin günahkarlara müraciət edib belə deyəcəklər): “Sizi Səqərə (Cəhənnəmə) salan nədir?” Onlar deyəcəklər: “Biz namaz qılanlardan deyildik;...”¹⁷

Onlar namazı düzgün bir şəkildə qılar və verdiyimiz ruzidən infaq edirlər.¹⁸

Namaz barədə nazil olan ayələrə diqqət etsək, görürük ki, Allah namaza çox önəm verir. Allah ilk ayədə namazın vaxtına diqqət edib, ona riayət etməyi əmr edir. İkinci ayədə isə, insanlara əmr edir ki, ailə üzvlərinə namaz qılmağı əmr etsinlər. Yəni Allah ayədə bunu başa salmaq istəyir ki, insanlar həm özləri namaz qılsın, həm də ailə üzvlərini namaz qılmağa dəvət etsinlər. Üçüncü ayədə isə yenə namazın önəmli olması barədə danışılır və eyni zamanda sübh namazının daha çox önəmli olmasını bildirilir.

¹³ Bəqərə, 238.

¹⁴ Taha, 132.

¹⁵ İsra? 78.

¹⁶ Bəyyinə, 5.

¹⁷ Muddəssir, 41-43.

¹⁸ Ənfal, 3.

Allah daha sonrakı ayələrdə, yəni Müddəssir surəsinin 41-43-cü ayələrində, cəhənnəmə düşən insanların haqqında danışır və həmin ayədə buyurur ki, cəhənnəmə düşən insanlar namaz qılmaqları üçün cəhənnəmə düşdülər. Bu ayələrdə açıq şəkildə bildirilir ki, əgər insan namaz qılmasa, cəhənnəmə düşər.

Namaz barədə olan sonuncu ayədə, yəni Ənfal surəsinin 3-cü ayəsində isə möminlərin xüsusiyyəti barədə danışılır. Allah həmin ayədə namaz qılmağı möminlərin ən önəmli xüsusiyyətlərindən hesab edir. Yəni əsl mömin o şəxsdir ki, namazını həm düzgün, həm də haqqına riayət edərək qılsın.

Oruc mövzusunə aid olan ayə və hədislər

İslam dini baxımından oruc tutmaq, vacib olan ibadətlər sırasındadır. Əgər insan Allaha əsl bəndə olub, dünyada və əbədi olan axirət aləmində xoşbəxt yaşamaq istəsə, oruc tutmalıdır. İnsan oruc tutmaqla həm Allaha olan sadıqlığını sübut edir, həm də yüksək mənəvi məqamlara nail olur. Oruc tutmaq islam dinində böyük əhəmiyyətə malik olan ibadətlərdən biridir.

Oruc mövzusunə aid həm Quran ayələri nazil olub, həm də Peyğəmbər (s.ə) və məsum imamlardan (ə) çox sayda hədislər nəql olunub. Aşağıda orucluğu haqqında iki hədisi nümunə olaraq gətiririk. imam Məhəmməd Baqirdən (ə) buyurur: İslam beş sütun üzərində qurulub: Namaz, Zəkat, Oruc, Həcc və Vilayət.¹⁹

Hədisə diqqət etsək, görürük ki, imam Baqir (ə) oruc tutmağı namaz, zəkat, həcc və vilayət (Allah tərəfindən dini rəhbərliyin varlığına inanıb, o rəhbərə tabe olmaq) kimi önəmli mövzular içərisində xüsusi olaraq qeyd edir. Həmçinin imam (ə) bu hədisdə oruc tutmağı dinin əsas və önəmli ibadətlərindən biri kimi tanıtdırır.

Başqa bir hədisdə isə Peyğəmbər (s.ə) buyurur: Cənnətdə rəyyan adlı bir qapı var ki, o qapıdan yalnız oruc tutanlar keçə biləcək .²⁰

Hər iki hədisi oxuyanda, islam dininin oruc tutmağa verdiyi dəyər, çox şəffaf şəkildə bəlli olur.

Bir qədər əvvəl qeyd etdik ki, islam dininə görə oruc tutmaq çox önəmli ibadətlərdən biridir. Bu baxımdan görürük ki, Quranda da orucluğa dair bəzi ayələr mövcuddur. Həmin ayələrdən bəzilərini nümunə olaraq gətiririk.

¹⁹ Furuul-Kafi,c.4.səh.62.

²⁰ Məanil-Əxbar,c.2.səh,443.

Ey iman gətirənlər! Oruc tutmaq sizdən əvvəlki ümmətlərə vacib edildiyi kimi, sizə də vacib edildi ki, (bunun vasitəsilə) siz pis əməllərdən çəkinəsiniz! ²¹

Ayəni oxuyanda, müsəlmanlardan qabaqkı ümmətlərə də oruc tutmağın vacib edildiyini başa düşürük. Yəni oruc tutmaq islam dinindən qabaqkı dinlərdə də vacib olub. Eyni zamanda Allah bu ayədə, ilahi dinlərdə oruc tutmağın önəmli olmasını bildirir.

(Oruc tutmaq) sayı müəyyən olan (bir ay) günlərdir. (Bu günlərdə) sizdən xəstə və ya səfərdə olanlar tutmadığı günlər qədər başqa günlərdə oruc tutmalıdırlar. Oruc tutmağa təqəti olmayanlar isə (hər günün əvəzində) bir yoxsulu doyduracaq qədər fidyə verməlidirlər. Hər kəs könüllü xeyir iş görərsə (həm oruc tutub, həm də fidyə verərsə), bu onun üçün daha yaxşı olar. Bilsəniz oruc tutmaq sizin üçün nə qədər xeyirlidir! ²²

Bu ayədə isə Allah orucluğu aid olan iki şəri mövzuya toxunur. İlk olaraq orucluğun müddətinə işarə edir. Daha sonra isə oruc tutmağa təqəti olmayan, xəstə və digər şəxslərin hökmünü izah edir. Diqqət etsək, görərik ki, Allah imkanı və təqəti olan hər bir şəxsə oruc tutmağı vacib edir və bununla da oruc tutmağın önəmli olmasını açıqlayır.

İnsanlara doğru yolu göstərən, bu yolu açıq dəlilləri ilə aydınlaşdıran və (haqqı batildən) ayıran (Quran) ramazan ayında nazil edilmişdir. Aya (ramazan ayına) yetişən şəxslər (bu ayı) oruc tutmalıdırlar; xəstə və ya səfərdə olanlar isə tutmadığı günlərin sayı qədər başqa günlərdə tutsunlar. Allah sizin üçün ağırlıq deyil, yüngüllük istər ki, fəvte gedən günlərin orucunu tamamlayasınız və sizi düz yola yönəltməsinə görə Ona (“Allahu əkbər” deməklə) təzim və şükür edəsiniz. ²³

Sonuncu ayədə Allah yenə orucluğu aid bəzi məsələləri çatdırır. İlk olaraq Quranın məhz ramazan ayında nazil olduğunu bildirir. Daha sonra oruc tutmağın vacibliyini açıqlayır, xəstə və oruc tutmağa şəraiti olmayanları isə oruc tutmaqdan azad olduqlarını bildirir. Ayənin davamında islam dininin qanunlarının insanlara çətinlik yaratmaq məqsədi ilə yox, əslində yüngül və rahat yaşamaları, eyni zamanda düz yola yönəlmələri üçün vacib edildiyi bildirilir. Yəni islamdakı qanunlar əslində insanların pak fitrəti ilə uyğundur və bu qanunlara riayət etməklə insanlar doğru yola hidayət olurlar.

Əxlaqa aid olan ayə və hədislər

²¹ Bəqərə, 183.

²² Bəqərə, 184.

²³ Bəqərə, 185.

Əxlaq dedikdə gözəl davranış nəzərdə tutulur. Heç bir ilahi dində yanlış və kobud davranışa qarşı müsbət baxılmadığı kimi, islam dinində də kobudluq mənfi qarşılanır. İslam dini gözəl davranışa çox önəm verir və əslində bu dinin ən önəmli hədəflərindən biri, gözəl davranış tərzini insanlara çatdırmaqdan ibarətdir. Ona görə də bütün ilahi dinlərdə başqalarına qarşı yaxşı rəftar etmək tövsiyə olunduğu kimi, islam dini də bu mövzudan yan keçməyib.

Əgər insan başqasının qəlbinə dəyib, ona qarşı laqeyd yanaşsa, günah işlədər və sonunda öz imanını korlamış olar.

Gözəl davranış haqqında həm Quranda, həm də hədislərdə bir çox ibrətli cümlələr mövcuddur.

Quranda əxlaqa aid olan bəzi ayələri diqqətinizə çatdırırıq:

Yaxşılıqla pislik eyni ola bilməz! Sən (pisliyi) yaxşılıqla dəf et! Belə olduqda aranızda düşmənçilik olan şəxsi, sanki yaxın bir dost görərsən! Bu (xislət) yalnız səbr edənlərə verilir və yalnız böyük qismət (savab, fəzilət) sahiblərinə əta olunur!

²⁴

Ayədə açıq şəkildə bildirilir ki, yaxşılıq ilə pislik eyni olan bilməz. Yəni gözəl davranış ilə pis davranış eyni deyil. Bu ayə islamın gözəl davranışa verdiyi önəmi bir daha sübut edir. Ayənin ən maraqlı hissəsi budur ki, Allah bizə əmr edir ki, pisliyi yaxşılıq ilə dəf edək. Yəni bizə pis davranan insanlar qarşısında səbirli olub, onları gözəl davranış nümayiş edərək yola salaq.

Yadınıza gətirin ki, Biz bir zaman İsrail oğullarından: “Allahdan qeyrisinə ibadət etməyin, valideynlərinizə, yaxın qohumlarınıza, yetimlərə, yoxsullara ehsan (yaxşılıq, kömək) edin, insanlarla xoş danışın, namaz qılın, zəkat verin!” – deyə əhd-peyman aldığ. Sonra, az bir qisminiz müstəsna olmaqla, əhdinizdən döndünüz, çünki siz (İsrail övladı haqdan) üz döndərənsiniz.²⁵

Diqqət etsək, görərik ki, bu ayədə Allah həm ibadətə, həm də gözəl davranış və əxlaqa riayət etməyə təkid edir. Yəni əgər insan kamil insan olmaq istəsə, yalnız ibadət etməklə buna nail ola bilməz. Ona görə də ibadətlə yanaşı, gözəl davranış və başqalarına yardım etmək də çox önəmli mövzulardan biridir. Ayədə, “insanlarla xoş danışın” deyə bir cümlə var. Bu xitab, islamın əxlaqa verdiyi dəyəri sübut etmək üçün kifayət edir.

²⁴ Fussilət, 34-35.

²⁵ Bəqərə, 83.

Allah sizə əmanətləri öz sahiblərinə qaytarmanızı və insanlar arasında hökm etdiyiniz zaman ədalətlə hökm etməyinizi əmr edir. Həqiqətən, Allahın bununla (belə bir tapşırıqla) sizə verdiyi öyüd necə də gözəldir! Əlbəttə, Allah (hər şeyi) eşidəndir, görəndir! ²⁶

Oxuduğumuz ayə, əxlaqi dəyərlərin nümunələrindən olan “Əmanət” və “ Ədalət” mövzularına aiddir. Allah ayədə əmr edir ki, başqalarının əmanətinə qarşı diqqətli olaq və onları öz sahiblərinə olduğu kimi qaytaraq. Eyni zamanda da insanlara qarşı ədalətli olmağı əmr edir və buyurur ki, iki tərəf arasında hökm verib, fikir söyləyən zamanı, ədalətə riayət etməliyik.

Bu ayə də öz növbəsində islam dininin əxlaqa, gözəl və insafli davranışa verdiyi önəmi bir daha sübut edir.

Bir qədər əvvəl qeyd etdik ki, əxlaq mövzusunə aid kifayət qədər həm Quran ayələri, həm də hədislər var. Əxlaqa aid bəzi ayələr ilə tanış olduq. İndi isə bu mövzuya aid olan bəzi hədisləri gətiririk.

Peyğəmbər (s) buyurur: Mən, əxlaqi fəzilətləri tamamlamaq üçün seçilmişəm. ²⁷

Peyğəmbərin (s.ə) bu hədisini oxuyan hər bir şəxs, islamdakı əxlaqın yerini və dəyərini anlaya bilər. Çünki hədisə diqqət etsək, görürük ki, peyğəmbər (s.ə) Allah tərəfindən peyğəmbərliyə seçildiyinin əsas hədəfinin “Ən gözəl əxlaqı kamil etmək üçün” olduğunu bildirir. Buda bir daha islamın əxlaqa verdiyi dəyəri sübut edir.

Başqa bir hədisdə isə Peyğəmbər (s.ə) belə buyurur: Allah yanında ən seviləniniz, ən əxlaqlı olanınızdır. ²⁸

Peyğəmbərin (s.ə) bu hədisi isə Allah qatında əxlaqa verilən dəyəri sübut edir.

İmam Əli (ə) buyurur: Əxlaq və davranışı pis olan şəxsin, ruzisi də az olar. ²⁹

İmam Əlinin (ə) buyurduğu bu hədis isə çox maraqlı hədislərdən biridir. Təsəvvür edin ki, imam (ə) əxlaqın insan ruzisinə təsiri barədə danışır. Yəni əgər insanın davranışı və əxlaqı pis olarsa, ruzisi də az olar. Bu hədisi geniş mənada izah etsək, mövzu çox uzanar. Amma hədisi qısa şəkildə açıqlasaq, bunu deyə bilərəm ki, pis davranışlı insanlardan hər kəs uzaq durmağa çalışır. Belə olduqda isə həmin insanın başqaları ilə əlaqələri azalar. İnsanlar ilə əlaqəsi az olan insanın da iqtisadi inkişaf

²⁶ Nisa, 58.

²⁷ Məkarimul-Əxlaq, c.1.səh,8.

²⁸ Məcməul-Bəyan, c.10.səh,87.

²⁹ Gurrul-Hikəm, h.8023.

potensialı və imkanları da az olar. Nəticə etibarı ilə də həmin şəxsin pul qazanmaq imkanı da azalar.

İmam Sadiq (ə) buyurur: Gözəl davranış və əxlaqdan yaxşı və ləzzətli bir həyat yoxdur.³⁰

Bu hədisdə isə İmam Sadiq (ə) gözəl davranışın insan psixologiyasına verdiyi müsbət təsiri barədə danışır. Yəni əgər insan başqaları ilə gözəl davranarsa, əslində bu onun özü üçün də xoş olar. Çünki başqaları ilə kobud davranmaq, insanın zehmində mənfi təfəkkür yaradır. Hər bir mənfi düşüncə isə, insan psixologiyasına pis təsir edir. Ona görə də yaxşı davranış insan zehmində aramlıq yaradır və nəticədə insanın yaşayışı da aram və xoş olar.

İrfan mövzusunə aid ayə və hədislər

İslamda ən önəmli mövzulardan biri İrfan mövzusudur. İrfan sözü ərəb köklü bir sözdür və leksik mənası “Tanımaq” deməkdir. İrfan sözünün terminoloji mənası isə, Allahı tanımaq anlamındadır.

Əlbəttə unutmamalıyıq ki, bu tanışlıq, xüsusi bir tanışlıqdır. İrfan tanışlığı hiss, təcrübə, əql və ya nəql yolu ilə əldə edilmir. Bu tanışlıq daxili və batini bir görüşlə bağlıdır. İrfan müşahidələr və mükaşifələrlə müşayiət edilir. Bu qəbil müşahidələr isə xüsusi məşqlər və riyazətlərlə əldə edilir. Uyğun istiqamətdə əməli üsullar, seyr-sülük ayinləri də irfan adlandırılır. Belə bir irfan əməli irfan adlanır. Çünki qarşı tərəfdə nəzəri irfan da var. Nəzəri irfanda isə əqli dəlillər görürük. Təsəvvüf sözü isə ehtimal edilir ki, suf sözündəndir və yun libas geyən mənasında işlənir. Bu baxımdan təsəvvüf dedikdə çətin dolanışiq və ləzzətlərdən uzaqlıq nəzərdə tutulur. Burada daha çox əməli irfana yaxınlıq görünür. İrfan isə nəzəri irfana daha çox münasibdir.

İrfan sözünün həm leksik, həm də terminoloji mənası Allahı tanımaq ilə əlaqəli olduğunu nəzərə alsaq, bu mövzunun islam ilə dərin bağlılığının olduğunu başa düşmək olar. Çünki islam dininin ən mühim prinsiplərindən biri, tək Allahın varlığına inanmaqdır. Ona görə də irfan mövzusunun islam ilə çox yaxın bağlılığı var. Bunu nəzərə alanda belə bir nəticəyə gəlmək olar ki, Quranda irfan mövzusunə dair kifayət qədər ayələr olmalıdır.

Mövzumuz sırf irfana xas olmadığı üçün, irfan haqqında verdiyimiz qısa məlumat ilə kifayətlənir və aşağıda irfana aid olan ayə və hədisləri gətiririk.

(Ya Rəsulum! Ümmətinlə birlikdə) batildən haqqa tapınaraq (pak bir müvəhhid, xalis təkallahlı kimi) üzünü Allahın fitri olaraq insanlara verdiyi dinə (islama) tərəf

³⁰ İləluş-Şərayi,c.2.səh,559.

tut. Allahın dinini (Onun yaratdığı tövhid dini olan islamı) heç vəchlə dəyişdirmək olmaz. Doğru din budur, lakin insanların əksəriyyəti (haqq dininin islam olduğunu) bilməz. (Allah bütün insanları xilqətcə müsəlman – təkallahlı yaratmışdır, lakin ataları onları başqa dinlərə sövq etmiş, yaxud onlar yaşa dolduqda öz nadanlıqları üzündən batil dinlərə - bütperəstliyə uymuşlar).³¹

Bu ayəni oxuyanda başa düşürük ki, Allaha inanc insanların daxilində mövcuddur. Yəni Allah insanları yaradanda, onların daxilində haqqa, ədalətə, doğruluğa və ən əsası da Allaha inanıb, onu axtarmağa dair bir hiss də yaradıb.

(Müşriklər) gəmiyə mindikləri zaman (dəryada batacaqlarından qorxub) dini (ibadəti) yalnız Ona məxsus edərək (ixlasla) Allaha dua edirlər. Allah onları sağ-salamat quruya çıxaran kimi, yenə də (Ona) şərikin qoşarlar.³²

Bu ayədə isə hətta müşriklərin daxilində Allahın varlığına inancın olduğu bildirilir. Çox maraqlıdır ki, bu ayədə insanların çətinlik zamanı Allahı xatırladıqları, rahatlığa çıxdıqları zaman isə yenə onu unutduqları bildirilir. Belə bir xüsusiyyət bir çox insanlarda var və demək olar ki, hər kəs belə bir hal ilə üzləşir. Yəni insan sıxıntı və problemlər ilə üzləşdiyi zaman Allahı xatırlayıb dua edir, problemi həll olduqdan sonra isə, yenə öz yanlış işləri ilə məşğul olub, Allahı unudur.

Beləcə, İbrahimə göylərin və yerin mülkünü (səltənətini, oradakı qəribəlikləri və gözəllikləri, onların Allah qüdrəti ilə yaradılmasını) göstərdik ki, tam qənaətlə inananlardan olsun!³³

Oxuduğumuz ayədə isə Allah İbrahim (ə) peyğəmbərə bir çox sirləri və qeybi xəbərləri göstərdiyini bildirir. Allah İbrahimə (ə) öz qüdrətini, yer və göylərin mülkünü və bir çox sirləri aşkar etdiyini açıqlayır. Allah İbrahimə (ə) bunları ona görə göstərir ki, onun qəlbinə təskinlik gəlsin və yəqinliklə inananlardan olsun.

Yerdə (Allaha) tam yəqinliklə inananlar üçün (Onun əzəmət və qüdrətinə, vəhdaniyyətinə dəlalət edən) əlamətlər vardır. Sizin özünüz də (sizi yaradanın birliyini sübut edən) əlamətlər vardır. Məgər görmürsünüz?³⁴

Əgər insan dünyadakı yaradılmışlara diqqət etsə və onların haqqında bir qədər düşünsə, dünyanın və dünyadakıların kamil bir varlıq tərəfindən yaradıldığını qəbul etmiş olar. Yəni Allah hər bir varlığı xüsusi incəlik və nəzmlə yaradıb. Heç bir vicdanlı və dərrakəli insan bu yaradılmışların öz başına və heç bir kamil vasitə olmadan yaradıldığını qəbul etməz. Allahın yaratdıqları içərisində ən kamil varlıq

³¹ Rum, 30.

³² Ənkəbut, 65.

³³ Ənam, 75.

³⁴ Zariyə, 20-21.

insandır. Elə buna görə də Allah ayədə buyurur ki, “Sizin özünüzdə (insanlarda) yaradanın birliyini sübut edən əlamətlər vardır”.

Bu baxımdan da həm dünyadakı yaradılmışlarda, həm də insanın özündə Allahın varlığını sübut edən dəlillər və nişanələr var.

Həqiqətən, göylərin və yerin yaradılmasında, gecə ilə gündüzün bir-birini əvəz etməsində, içərisində insanlar üçün mənfəətli şeylər olan gəmilərin dənizlərdə üzməsində, quruyan yer üzünü Allahın göydən yağmur yağdıraraq yenidən diriltməsində, cins-cins heyvanları onun hər tərəfə yaymasında, göylə yer arasında ram edilmiş küləyin və buludların bir səmtdən başqa səmtə döndərilməsində, (Allahın hikmət və qüdrətinə dəlalət edən) əlamətlər vardır.³⁵

Sonuncu ayədə Allah yenə ümumi şəkildə göy, yer və yerdə olan külək, yağmur və bulud kimi varlıqları, eləcə də heyvanları tək olan Allahın varlığına bir sübut kimi nümunə gətirir.

Düşünürəm ki, “Allahı tanımaq” mövzusu haqqında gətirdiyimiz ayələr kifayət edər. Amma əgər Quranı diqqətlə oxusaq, mövzuya aid çox sayda ayələrə rast gəlmək olar. Bir qədər əvvəldə demişdik ki, islamda irfanın xüsusi yeri var. Ona görə də mövzuya aid həm Quran ayələri, həm də çox sayda hədislər mövcuddur. Bəzi Quran ayələri ilə tanış olduqdan sonra, sıra hədislərə çatdı və bunu nəzərə alaraq aşağıda “İrfan” mövzusuna aid bəzi hədisləri gətiririk.

Allahı tanımaq, insanın həyatındakı ən önəmli mövzudur. Əgər insan öz yaradanını tanımasa, onun kimliyi və hansı xüsusiyyətlərə malik olduğundan xəbərsiz olarsa, yaşayışını düzgün qurub, lazım olan istiqamətdə addımlaya bilməz. Yəni yaradanı tanımadan düzgün həyat tərzini yaşamaq mümkün deyil.

Hər kəs bilir ki, insanı Allah yaradıb və onun üçün hansı qanunların yaxşı və ya pis olduğunu yalnız Allah bilir. Ona görə də həmin qaydaları tanımağın ən əsas yolu, elə Allahı tanımaq vasitəsi ilə mümkündür.

Allahı tanıdıqdan sonra, onun bəzi xüsusiyyətləri ilə tanış olmalıyıq. Həmin xüsusiyyətlər ilə tanış olduqdan sonra isə, bizim üçün Allah tərəfindən müəyyən edilmiş bəzi yaşayış qanunları ilə tanış olmalıyıq. Ona görə də əgər insan Allahı tanımasa, təbii ki, onun qanunlarını da tanımayacaq. Nəticə etibarilə yanlış qanunlar ilə yaşamağa davam edəcək və bu yanlışlıqlara əməl etməklə, düzgün yaşayış xəttindən uzaq düşəcək.

³⁵ Bəqərə, 164.

Bu baxımdan Peyğəmbər (s.ə) və imamlarımız (ə) Allahı tanımaq mövzusunda yan keçməyib və bu barədə kifayət qədər hədislər söyləyiblər.

Bir qədər əvvəl Allahı tanımaq barədə bəzi Quran ayələri ilə tanış olduq. İndi isə mövzuya aid bir neçə hədis gətiririk.

Peyğəmbər (s.ə) buyurur: Hər kim üzünü tanısa, mütləq Allahını tanıyacaq.³⁶

Bu hədis irfan mövzusunda aid olan hədislərdən biridir. Hədisi oxuyanda insanın zəhnində bir neçə sual yarana bilər. Məsələn üçün zəhnə belə bir sual gələ bilər ki, “Özünü tanımaq ilə, Allahı tanımağın bir-biri ilə nə əlaqəsi var?”. Yəni necə ola bilər ki, insan özünü tanıyanda, Allahı da tanısin?

Və ya “Özünü tanımaq” dedikdə nə nəzərdə tutulur?

Dünyada Allahı tanımayan və onun varlığını qəbul etməyən milyonlar ilə insanlar var. Həmin insanlar özlərini tanımayıblar?

Bu suallara çox geniş şəkildə cavab vermək olar. Amma əgər hədisin mənasına diqqət edib, qısa şəkildə açıqlaması ilə tanış olsaq, hansı anlamda olduğunu öyrənmiş olarıq.

Deməli Peyğəmbər (s.ə) buyurur ki, Hər kim üzünü tanısa, mütləq Allahını da tanıyacaq.

Bu cümlənin bir neçə məna və açıqlaması var. İlk olaraq Peyğəmbər (s.ə) bizə bunu başa salmaq istəyir ki, əgər insandakı keyfiyyət və xarakterlərə diqqət etsək, onu yaradanın xüsusiyyətlərini də tanımış olarıq. Bir çox şiə və sünni alimləri insan xüsusiyyətlərinin Allahın xüsusiyyətləri ilə zidd olduğuna inanırlar. Ona görə də əgər insandakı xarakter və keyfiyyətləri tanısaq, Allahı da tanımış olarıq. Məsələn üçün əgər insanın “Sonradan yaranan, Möhtac, Zəif” və bu kimi xüsusiyyətlərə malik olduğunu tanısaq, Allahın “Əzəli, Ehtiyacsız və Güclü” olduğunu da tanımış olarıq.

Böyük müctəhid və alimlərdən olan ayətullah Məkarim Şirazi, hədisə başqa bir güşədən baxıb, onu fərqli baxışla açıqlayıb. Onun sözlərinə görə bu hədis əslində insanın ruh və cismində olan xüsusi nəzmi çatdırır. Yəni Allah insanın cism və ruhunu çox dəqiq və xüsusi nəzmlə yaradıb. Əgər insanın vücudundakı bir çox nəzm, incəlik və dəqiqliklərə diqqət yetirsək, görürük ki, bu incəlikləri yalnız nəhayətsiz və dərin elmə sahib olan Allah yarada bilər. Nəticə etibarı ilə insanın vücudundakı incəlikləri kəşf etməklə, Allahı tanımaq olar.³⁷

³⁶ Təfsir Kəbir.c.1,Səh.91.

³⁷ Quranda Əxlaq, c.1. səh.328.

Başqa bir hədisdə isə Peyğəmbər (s.ə) buyurur: Hər kim qırx gün Allaha xatir ixlaslı olarsa, (işlərini Allaha xatir yerinə yetirərsə) hikmət bulaqları qəlbindən (axıb) dilində aşkar olar.³⁸

Hikmət sözü bir çox mənalarda işlənir. O cümlədən: Dəyərli bilklər və onlara əməl etmək, yaxşı işləri tanımaq, insanın pis əməllərdən çəkinməsinə səbəb olan elm və hər bir şeyi öz yerinə yerləşdirmək kimi mənalarda işlənir. Başqa sözlə desək, hikmət mənalı, dəyərli, ruha və cismə faydalı olan elm və həmin elmə layiqincə əməl etmək anlamındadır.

Bu hədis insanın Allaha yaxınlığının dəyər və önəmini çatdırır. Yəni əgər insan günahdan uzaq olub, yaxşı işlərini sırf Allaha xatir yerinə yetirərsə, Allah ilə çox yaxın olar. Belə ki, bu yaxınlıq səbəb olar ki, Allah insanın qəlbindən hikmət bulağını onun dilinə gətirər və həmin insanın sözləri başqaları tərəfindən xoş qarşılanar və onlara müsbət təsir edər.

Əgər insan Allaha xatir addım atarsa, Allah da ona hikmət bəxş edər. Elə bir hikmət ki, danışığı, qələmi, həyat tərz, yemək yeməyi, baxışı, geyimi və bütün yaşayış tərz, Allahın razılığı yolunda olar. Eyni zamanda da ətrafındakı insanlara örnək və dərs olub, onlara da öz müsbət təsirini bağışlayar.

İmam Hüseyn (ə) ərəfə duasında Allah ilə münacat edərək, bir çox dərin mənalı cümlələr və həqiqətlərə toxunur. O duanın qısa bir hissəsini gətiririk. İmam (ə) buyurur: İlahi, qəni və zəngin olduğum zaman Sənə möhtac idimsə, fəqirliyimdə necə möhtac olmayım? İlahi, elmi olduğum zaman nadan idimsə, cahilliyimdə necə nadan olmayım?³⁹

Diqqət etsək, görərik ki, İmam (ə) bu duada özünün Allah qarşısında necə zəif və aciz olduğunu bildirir. Eyni zamanda da Allahın ehtiyacsız və alim olduğunu dilə gətirir.

Bu duada imam (ə) əslində biz insanlara başa salmaq istəyir ki, Allahı olduğu kimi tanımaq lazımdır və özümüzün zəif, cahil və möhtac olduğumuzu unutmamalıyıq. Yəni daim Allahı xatırlamalı, onun rəhmət və elm qapısından yapışmalıyıq. Belə ki, nəqədər də elmimiz, sərvətimiz olsa, yenə də Allaha möhtacıq, yenə də onu tanımalı, çağırmalı və ondan diləməliyik.

³⁸ Şəhabul-Əxbar, cild.1,səh, 192.

³⁹ Məfatihul-Cinan, Ərəfə duasından.

İmam Səccad (ə) dualarının birində Allah ilə münacat edərkən, belə buyurur: İlahi! Hər bir haram işlərə nisbət meyl və istəyimi sındır və hər günaha qarşı olan xəsisliyimi məhv et! ⁴⁰

İmamın (ə) cümlələrinə diqqət edəndə, başa düşürük ki, insan yaşayışının bütün sahələrində, hətta günahdan uzaq olmaq yolunda da Allahdan yardım istəməli, ona sığınmalıdır. Yəni necə ki, insan ruzi qazanmaq ardınca gedərkən əllərini açıb, Allaha dua edir, eyni ilə haram və günahlardan uzaq olmaq üçün də Allaha tərəf əl açıb, dua etməlidir.

Duadan başa düşülən başqa bir həqiqətdə bunadan ibarətdir ki, insanın daxilində günahlara qarşı bir istək və xəsislik yarana bilər və belə olduğu zaman yenə Allahı çağırmağa və ondan kömək istəməliyik.

Peyğəmbər (s.ə) və imamlar (ə) heç bir zaman anlamsız söz danışmaz. Ona görə də duadan başa düşülən digər bir həqiqət də bundan ibarətdir ki, günahlara qarşı olan qəlbimizdəki istəkləri, Allaha dua etməklə aradan aparmaq olar.

Yenə imam Səccad (ə) buyurur: İlahi! Bizi öz qisas cəhənnəmindən xilas et. Ey o kəs ki, mərhəmət xəzinələrinin sonu yoxdur. ⁴¹

Ümumiyyətlə əgər peyğəmbər (s.ə) və imamların hədis və dualarına diqqət etsək, belə nəticəyə gələrik ki, onların hamısı ilk olaraq insanlara Allahı tanıtdırmağa çalışıblar. Çünki əgər insan Allahı tanımasa, başqa işlərin ona heç bir faydası olmaz. Yəni əməllərin əsası Allahı tanımağa dayanır. Əgər insan Allahı tanımasa, digər biliklər ona çoxda fayda verməz. Bunu da unutmamalıyıq ki, Allahın varlığına inanmaq, onu tam şəkildə tanımaq mənasında deyil. Yəni ola bilər ki, çox sayda insan Allahın varlığına inansın, amma onu layiqincə tanımasınlar. Ona görə də Allahın varlığına inandıqdan sonra, ona aid olan xüsusiyyətləri də tanımaq vacibdir.

Bu baxımdan da əgər imamın (ə) duasına diqqət etsək, görərik ki, imam (ə) bu cümlədə iki həqiqətə işarə edir və bununla da yenə insanlara Allahı və onun bəzi xüsusiyyətlərini tanıtdırmağa çalışır.

İlk olaraq imam (ə) insanlara cəhənnəmi xatırladır və cəhənnəm sahibinin Allah olduğunu bildirir. Eyni zamanda da, cəhənnəmdən xilas olmağın yolunun Allaha dua etmək olduğunu bildirir.

⁴⁰ Səhifə Səccadiyyə, dua 39.

⁴¹ Səhifə Səccadiyyə, dua 5.

Daha sonra Allahın “Mərhmət” xüsusiyyətinə işarə edib, dua zamanı insanları Allahın həmin sifətini dilə gətirib, ona diqqət etmələrinin önəmli olduğunu başa salır.

Elmi mövzuya aid ayə və hədislər

İslam dini insanlara göndərilmiş sonuncu ilahi dindir. Allah insanların xoşbəxtliyə nail olması üçün, islam dininin vasitəsi ilə Allahı tanıyıb, ona təslim olanlara çox sayda qayda-qanunlar göndərib. Təbii ki, həmin qayda-qanunların böyük bir hissəsi Quran vasitəsi ilə bəyan edilib. Quran peyğəmbərimizin (s.ə) həm əbədi möcüzəsi, həm də özündə çox sayda maraqlı və ecazkar həqiqətləri toplayan misilsiz ilahi bir kitabdır.

Quranın əsas hədəfi, insanların düz yola yönəlib, düzgün yaşam tərzinə nail olmalarından ibarətdir.

Yəni Allah Qurani ona görə nazil edib ki, insanlar Qurandakı həqiqətlərə baxıb, onların haqqında düşünüb, haqq olan Allahın yolunu tapsınlar və Allah istədiyi kimi yaşamağa davam etsinlər.

Əgər diqqət etsək, görərik ki, Allah Quranda çox sayda və fərqli mövzular vasitəsi ilə insanları düz yola dəvət edir. Bəzən keçmişdə baş verən hadisələri danışır, bəzən gələcəkdən xəbər verir, bəzi vaxtlar isə Peyğəmbərlərin (ə) başına gələn hadisələri açıqlayır. Quran bu kimi fərqli mövzular ilə çox zəngindir və həmin mövzulardan biri də Qurandakı “ Elmi mövzular”-dır. Elə Quranın möcüzəvi bir kitab olma səbəblərindən biri də, onun fərqli mövzular barədə zəngin olmasıdır. Bu zənginliklərdən biri də, Quranın dərin və incə elmi mövzular barədə danışmasından ibarətdir.

Allah Quranın bəzi ayələrində elmi mövzular barədə danışır. Düzdür ki, Quran sırf elmə (dünyəvi elmə) aid olan bir kitab deyil, amma bir qədər əvvəldə dediyimiz ki, insanların düz yola yönəlməsi üçün Allah Quranda fərqli mövzulara toxunub və həmin mövzulardan biri də “ Elmi” mövzulardır.

İslam dini elmə o həddə dəyər verir ki, islam peyğəmbərinə (s.ə) nazil olan ilk ayə “ Oxu” sözü ilə başlayır. Allah “Ələq” surəsinin birinci ayəsində Peyğəmbərə (s.ə) xitab edərək, buyurur: Yaradan Rəbbinin adı ilə oxu! 42

⁴² Ələq, 1.

Bu ayəni oxuyanda, islam dininin oxumağa və ümumiyyətlə elmə verdiyi dəyərin nə həddə olduğu məlum olur. Yəni əgər Allah elmə çox dəyər verməsə idi, ayəni “Oxu” sözü yox, başqa kəlmə ilə başlayardı.

Qurandakı elmi mövzular ilə tanış olmaq üçün aşağıda bir neçə Quran ayələri, eləcə də məsumlardan (ə) bu mövzuya aid bəzi hədisləri gətirəcəyik.

Həqiqətən, Biz insanı süzölmüş palçıqdan yaratdıq. Sonra onu sağlam bir məkanda (ana rəhmində) nütfə halına saldıq. Sonra nütfəni laxtalanmış qan (rüşeym) halına saldıq, sonra laxtalanmış qanı bir ət parçasına çevirdik. Sonra ət parçasını sümüklərə çevirdik, sonra sümükləri ətə ördük. Sonra da onu başqa bir yaradılışla inşa etdik (insan halına saldıq). Yaradanların ən gözəli olan Allah çox ucadır!⁴³

Allah bu ayədə insanın yaradılış mərhələsi barədə danışır. İlk olaraq Adəm peyğəmbərin (ə) yaradılışına toxunur, daha sonra ana bətnində insanın necə və hansı mərhələlər ilə yaradılması barədə məlumat verir.

Diqqət etsək, görürük ki, ayədə Allah ana bətnində insan yaradılışı üçün vasitə olan ilk murdar suya, yəni nütfəyə işarə edir, daha sonra həmin nütfənin laxtalanmış qana çevrilməsindən danışır. Ayənin davamında laxtalanmış qanın ətə, ətə isə sümüyə çevrilməsini açıqlayır.

İlk baxışda bu ayə insan üçün çox da qeyri adi görsənməyə bilər. Amma əgər bir qədər düşünsək, ayənin 1400 il bundan qabaq nazil olmasını nəzərə alsaq, ayənin qeyri adi olduğunu, eləcə də dərin elmi mövzular barədə xəbər verdiyini başa düşürük.

Təsəvvür edin ki, günümüzdəki texnologiyanın olmadığı bir dövrdə, eləcə də tibb elminin dövrümüz ilə müqayisədə çox aşağı səviyyədə olduğu bir dövrdə, ana bətnində insanın yaradılışı barədə məlumat verilir. Həmdə elə bir məlumat ki, həkimlər həmin məlumatı uzun illər sonra və texnologiyanın vasitəsi ilə öyrənib, onu təsdiq edirlər.

Yəni Quranın 1400 il bundan qabaq və heç bir cihaz olmadığı bir dövrdə insanın yaradılış mərhələsi barədə verdiyi bir məlumatı, uzun illər sonra həkimlər xüsusi cihazlardan istifadə edərək təsdiqləyiblər.

Buda öz növbəsində Quranın elmi sahədə möcüzəvi bir kitab olduğunu bir daha sübut edir.

⁴³ Muminun, 12-14.

Ulduzların doğub-batdığı yerlərə and içirəm! Kaş bunun böyük bir and olduğunu biləydiniz.⁴⁴

Oxuduğumuz bu ayə həm Quranın elmə verdiyi dəyəri başa salır, eyni zamanda da bu müqəddəs kitabın möcüzəvi bir kitab olduğunu sübut edir.

Ayədə Allah ulduzların müəyyən və dəqiq yerlərinin olması barədə danışır. Yəni Allah bizə başa salır ki, gördüyümüz və görmədiyimiz milyardlarla olan hər bir ulduzun özünə məxsus yolu var.

Doğrudur ki, ulduzlar bizdən çox uzaqdadır və onların hərəkət edib-etməməsi, eyni zamanda da hər birinin özünə məxsus yolunun olub-olmamasını müəyyən etmək çox çətindir. Amma nisbətən yaxın olan bəzi ulduzlar var və astronomlar xüsusi cihazlardan istifadə edərək, həmin ulduzların bəzi xüsusiyyətlərini müəyyən edə biliblər.

Astronomların uzun illər araşdırmalarından sonra əldə etdiyi nailiyyətlərdən biri də bu olub ki, ulduzların hər birinin özünə məxsus yolu vardır.

Diqqət etsək, görürük ki, Allah bu elmi məlumatı 1400 il bundan öncə peyğəmbərə (s.ə) çatdırıb. Buda onu sübut edir ki, Quran insan kəlamı yox, bəlkə bütün yaradılışı yaradan, onların bütün xüsusiyyətinə bələd olan və hər şeydən xəbəri olan tək Allahın kəlamıdır.

Sən dağları görüb onların sabit durduğunu zənn edərsən. Halbuki, onlar buludların keçdiyi kimi keçərlər. Bu, hər şeyi mükəmməl edən Allahın sənətidir. Həqiqətən, O, sizin etdiklərinizdən xəbərdardır.⁴⁵

Allah bu ayədə Yer kürəsinin hərəkət etməsindən danışır. Bildiyimiz kimi yer kürəsinin hərəkət etməsini ilk dəfə İtaliyalı Qalileo Qaliley 16-cı əsrin sonlarında kəşf etmişdi. Yəni miladi tarixi ilə 16-cı əsrə qədər hələ heç kim yer kürəsinin hərəkət etməsi barədə fikir bildirib, bu barədə iddia etməmişdi.

İqtisadiyyat mövzusunə aid ayə və hədislər

İslam dininin bəşəriyyətə təqdim etdiyi yaşayış proqramları həm dünya, həm də axirət həyatı üçün təxminən eyni səviyyədə tutulur. Yəni islam dini insanların həm dünyadakı, həm də əbədi olan axirət yaşayışlarına önəm verir. Sonuncu din olan islam dinində insanların həm dünya həyatı, həm də əbədi olan axirət yaşayışı üçün imkan və qaydalar açıqlanmışdır. Bu dinin inanclarına görə dünya həyatı müvəqqəti bir həyat kimi qəbul olunsada, heçdə diqqətə alınmayan bir həyat kimi qəbul

⁴⁴ Vəqə, 75-76.

⁴⁵ Nəml, 88.

edilmir. İslam dininə görə əslində dünya axirət aləmi üçün bir keçiddir və dünya yaşayışı əbədi olan axirət həyatı üçün hazırlıq mərhələsi kimi tanıtılır. Dünya həyatının önəmli olmasını dərk etmək üçün, dünyanı əkilmiş torpağa, axirəti isə həmin torpaqda yetişən ağac və tərəvəzlərə bənzətsək yanılmarıq. Yəni dünya geniş bir torpaq sahəsinə, axirət həyatı isə o torpaqda yetişib, cürbə-cür meyvələr verən minlərlə ağaca bənzəyir. Bir anlıq təsəvvür edək ki, minlərlə meyvə ağacı torpaq sahəsi, eləcə də su, hava, günəş və digər lazım olan vasitələr olmadan yetişib, meyvə verə bilərmə?

Dünya həyatı da elə meyvə vermək üçün lazım olan və böyük əhəmiyyətə malik olan bu vasitələrə bənzəyir.

Qısa olaraq belə nəticəyə gəlmək olar ki, insan həm cənnəti, həm də cəhənnəmi elə bu dünyada qazana bilər.

Bir qədər əvvəldə qeyd etmişdik ki, Allah həm dünya, həm də axirət yaşayışı üçün kifayət qədər qayda-qanunlar tətbiq edib. Dünya yaşayışı üçün çox önəmli qanunlardan biri də, “İqtisadiyyat” mövzusunadır.

Əgər insan Allaha, Peyğəmbərə (s.ə), İmamlara, axirət aləminə, cənnət və cəhənnəmə inanırsa, bunu da qəbul etməlidir ki, Allah insanların yaşayışlarının bütün sahələrində müəyyən qaydalar açıqlayıb. Həmin qaydalardan bəzisi də insanın iqtisadiyyat mövzusunada aid olan qanunlardır. İslama görə Allaha inanan şəxs gərək qazanc yeri haqqında düşünsün. Yəni həqiqi müsəlman gərək islamın qadağan və haram etdiyi vasitələr ilə pul qazanmaqdan uzaq dursun. Eyni zamanda da insan gərək qazandığı halal pulların harada xərclənməsi haqqında da düşünsün və israfə yol vermədən, pul xərcləmək sahəsində düzgün qərar verməyə çalışsın.

Bunların hamısını başa düşmək üçün ilk olaraq Quran ayələrinə, daha sonra məsumların (ə) tövsiyələrinə müraciət etmək lazımdır.

Təbii ki, Quranda iqtisadiyyat mövzusunada aid çox sayda ayələr var. Yazının daha çox uzanmaması üçün mövzuya aid olan ən önəmli ayələri, daha sonra məsumlardan (ə) nəql olunan hədisləri gətirəcəyik.

Şübhəsiz ki, bir qövüm özlərində olanı dəyişməyincə, Allah onlarda olanı (yaxşı xüsusiyyətlərlə) dəyişməz. Əgər Allah bir qövüm üçün şəf diləmişsə, artıq onu heç nə dəf edə bilməz. Onların Allahdan başqa heç bir himayədarı da yoxdur.⁴⁶

Bu ayə bir başa iqtisadiyyat mövzusunada aid olmasa da, mənası geniş və əhatəli olduğu üçün, ayəni bu mövzuya da aid etmək olar. Allah bu ayədə müsəlmanlara

⁴⁶ Rəd, 11.

əsasən iki mövzuyu başa salmaq istəyir. Onlardan biri budur ki, Allah burada “Özünə güvən” məsələsini xatırladır və bir-birinə güvənərək, müsəlmanların qabağa getməsini tövsiyə edir. Ayədəki ikinci önəmli mesaj isə bundan iabrətdir ki, Allah bizə başa salmaq istəyir ki, əgər insan özü zəhmət çəkməsə heç bir şeyə nail ola bilməz. Yəni zəhmət çəkmədən məqsədə də yetişmək mümkün deyil.

Ona görə də islam dini həyatın bütün sahələrində zəhmət çəkib, addım atmağı tövsiyə etdiyi kimi, iqtisadiyyat mövzusunda da insana həmin tövsiyələri xatırladır. Mövzunun daha rahat anlaşılması üçün, sadə bir misala diqqət edək. Təsəvvür edin ki, ac bir insan süfrə qarşısında dayanıb, amma əlini yeməyə uzatmır. Sizcə həmin şəxs bir neçə saat süfrə qarşısında oturub, əlini yeməyə uzatmasa, onun aclığı aradan gedərmə? Təbii ki, xeyr. O, zəhmət çəkib, əlini yeməyə uzadıb, yemək yeməsə, yenə də ac qalacaq. Ona görə də, sırf süfrədə oturduğu üçün, onun qarnı doymaz. Bu deyilənləri nəzərə alanda, məlum olur ki, sadə məqsədlərə çatmaq üçün zəhmət çəkib, addım atmaq lazım olan halda, çox önəmli olan iqtisadiyyat problemlərinin həlli üçün də insan gərək addım atıb, zəhmət çəksin.

Kim Allaha yaxşı bir borc verərsə (istəyənlə faizsiz borc verər, yaxud malını Allah yolunda xərcləyərsə), Allah onun əvəzini (mükafatını) qat-qat artırır. Allah bəzilərinə sıxıntıya salar, bəzilərinə də bolluq verər. Siz Ona qaytarılacaqsınız.⁴⁷

Allah bu ayədə toplumun iqtisadi vəziyyətini yaxşılaşdıran amildən danışır. Ayədə “Borc vermək” mövzusunda toxunulur. Maraqlıdır ki, Allah ayədə “Kim Allaha yaxşı bir borc verərsə” cümləsini işlədir. Təbii ki, “Yaxşı borc” cümləsinin əsas mənası, faizsiz borc və Allah yolunda malın xərclənməsidir.

Ayədə Allah üç mühim nöqtəyə işarə edir. İlk olaraq Allah müsəlmanlara gözəl borc verməyi tövsiyə edir. Yəni inancılara bunu çatdırır ki, bir-birilərinə borc versin və həmin borca görə qarşılıq istəməsinlər.

Daha sonra Allah borc verən şəxslərə müjdə verərək, buyurur ki, hər kim Allaha xatir gözəl borc verərsə, Allah da onun əvəzini qat-qat artırır. Yəni borc verən şəxs əslində verdiyi borc qarşısında, əlavə qazanca da sahib olar.

Ayənin davamında Allah insanlara dünya imtahanlarını xatırladır və buyurur ki, Allah bəzi insanları sıxıntıya salar, bəzilərinə isə bolluq verər. Bu cümlədən məlum olur ki, kasıbçılıq insan həyatında çətinlik və sıxıntılara səbəb olur. Ona görə də bu sıxıntılardan uzaqlaşmaq üçün insan zəhmət çəkib, çalışmalıdır.

⁴⁷ Bəqərə, 245.

Ayənin ümumi mənasından belə nəticəyə gəlmək olur ki, insan yaşayışındakı iqtisadi problemləri bərc verib, bərc almaq yolu ilə də həll etməyə çalışmalıdır.

Nəticə

Deməli, islam dini, insanların həm bu dünyada, həm də ki, əbədi olan axirət aləmində xoşbəxtliyə nail olmaları üçün Allah tərəfindən göndərilmiş sonuncu dindir. Bu dində və onun hərtərəfli olan müqəddəs kitabında bir çox qayda-qanunlar var ki, əgər insanlar ona riayət etsələr, həm bu dünyada, həm də əbədi olan axirət aləmində xoşbəxt yaşamağı qazana bilərlər.

Bunu da unutmamalıyıq ki, islam dini sıxıcı bir din deyil və bu din həyatın ayrılmaz bir hissəsi olan əyləncə və gəzinti ilə heç bir zaman müxalif deyil. Əksinə, islamda gəzinti və səfərə çıxmaq, çox tövsiyə edilən işlərdən biridir.

Quranda və məsumların (ə) kəlamlarında bu qaydaların hamısı bəyan edilib. Təbii ki, həmin qayda-qanunlar bir-biri ilə fərqlidir. Belə ki, bəzi qanunlar var ki, həmin qanunlar insanlardan bir çox işlərin yerinə yetirməsini tələb edir, bəzi qanunlar da var ki, insana əmr edir ki, müəyyən işlərdən çəkinmək lazımdır. Məsələn üçün islamın qanunlarından biri budur ki, hər bir müsəlman gərək gündəlik namazlarını qılsın. Digər tərəfdən isə başqa bir qayda da var ki, bizə qumar oynamağı qadağan edir. Bu iki qanuna diqqət etsək, görürük ki, birində bizə müəyyən bir işi yerinə yetirməmizi, digərində isə müəyyən bir işdən uzaq durmağımıza əmr edir.

Əgər insan bu kimi əmr və qadağalara riayət etsə, həm dünyada, həm də axirət aləmində xoşbəxtliyə nail olar.

Ədəbiyyat

- 1-Qurani-Kərim.
- 2- Nəhcülbəlağə
- 3-Səhifeyi-Səccadiyyə
- 4- Məclisi, Məhəmməd Baqir, Biharul-ənvaril-camiəti lidurəri əxbaril-əimmətül-əthar.
- 5- Nuri, Hüseyn, Müstədrakül-Vasail.
- 6- ibni Yəqub, Kuleyni, Məhəmməd, Üsuli-Kafi.

- 7- Hurr Amili, Əbu Cəfər, Məhəmməd, Vəsaiuş-Şiə.
- 8- İbni Əbi Əhməd, Seyyid Rəzi, Məhəmməd, Nəhcül-Bəlağə.
- 9- Əbdül-Vahid, Əbulfəth Nasihuddin, Ğurərul-Hikəm.
- 10- İbni Yəqub, Siqətul-İslam, Kuleyni, Muhəmməd, Furuul-Kafi.
- 11- İbn Hüseyin ibn Musa ibn Bəbaveyhi əl-Qummi, Məhəmməd ibn Əli, Məanil-Əxbar.
- 12- Təbərsi, ibni Həsən, Fəzl, Məkarimul-Əxlaq.
- 13- Təbərsi, ibni Həsən, Fəzl, Məcməul-Bəyan.
- 14- İbni Hüseyin ibni Musa Bəbaveyhi əl-Qummi , Məhəmməd ibn Əli, İləluş-Şərayi.
- 15- Razi, Fəxrüddin, Təfsiri-Kəbir.
- 16- Zeynül-Abidin, Əli ibni Huseyn, Səhifə Səccadiyyə.
- 17- Məkarim Şirazi, Nasir, Quranda Əxlaq.
- 18- Qummi, Şeyx Abbas, Məfatihul-Cinan.
- 19- Məğribi, Qazi Əbu Əbdullah, Muhəmməd, Şəhabul-Əxbar.
- 20- Qiraəti, Muhsin, Nur təfsiri.
- 21- Beyhəqi, İbni Huseyn, Əbul-Fəzl, Muhəmməd, Tarix Beyhəqi.
- 22- İbni Cümə Huvəyzi, Əbdu-Əli, Nurus-Səqələyn.
- 23- Tusi, Xacə Nəsrüddin, Adabul-Mütəəllimin.
- 24- İbni Əbdul-Məlik Hindi, Əlaüddin Əli, Kənzul-Ummal.
- 25- İbni Muhəmməd Şuəyri, Şeyx Tacəddin, Muhəmməd, Camiul-Əxbar.
- 26- Nəraqi, Muhəmməd Məhdi, Camiul-saadat.
- 27- Anatomy of the Earth”, Cailleux (Səhifə 71-dədi)
- 28- theQuranleadsthe way to science az.wordpress.com (S’hi f 80)/
- 27- Şəhid Mütəhhəri, Mürtəza, İslam elmləri ilə tanışlıq.